

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1658 р., вересня 8 (18). Табір під Гадячем. – Гадяцький договір у реляції сучасника

Puncta ugody imieniem k. i. msci y Rzeczypospolitey z panem Ianem Wyhowskim y z Woyskiem Zaporowskiem, concludowane przez ich m. m. p. p. comisarzow iego msci p. Stanisława Kazimierza Bieniewskiego, kasztellana wołyńskiego, posła z Korony Polskiej, y przez jego msci pana Ludwika Kazimierza Jewłaszewskiego, kasztellana smolenskigo, a posła z W. x. Litewskiego, dnia 18 Septemb[ris], roku 1658 zkonczone w obozie Kozackim za Dnieprem, mil pultory od granic Moskiewskich Putywła.

1. Troie woiewodztwa zawoiowane Kiiowskie, Braclawskie y Czernihowskie eriguntur in Ducatum Russiae na kształt x. Litewskiego y urzędnicy wszyscy pozwoleni iako kanclerz marszałek.

2. Metropolita kiiowski miejsce ma mieć w senacie po jego mosci x. arcybiskupie lwowskim.

3. Lwowski, łucki, przemyski, chełmski władcy po biskupach swoich powiatów mają mieć miejsce.

4. Pieniądze kuc mają ad normam x. Litewskiego mynnice.

5. Dobra wszystkie ritus Graeci tak secularibus iako czerncom powrocie, ktore na koscioly katolickie były oddane.

6. Mieszkanie ritus Graeci w miastach gaudebunt iisdem libertatibus iako y Rzymscy y ad magistratum przypuszczeni byc mają.

7. Contrybucye z trzech woiewodztw, wzwyż pomienionych, nie do koronnego skarbu ale do x. Ruskiego oddawane byc mają, ktore mają pusc in solutionem stipendij militis innych narodow, a ma byc tego woiska 10 tysięcy, ktore woiska pod regimentem hetmana zaporowskiego Wychowskiego byc mają; post fata iego do ich msciow p. p. [hetmanow] koronnych ma się wracac rząd.

8. Owrockie, Pereiasławskie, Czehrynskie starostwa mają być sądowe.

9. Panu hetmanowi zaporowskiemu terazniejszemu Czehrinskie starostwo iure aduitalitio służyć ma, a post fata jego hetmanom zaporowskim, którzy zawsze będą wojewodami kiiowskimi. Lubomskie zaś starostwo, na którym królowa jej m. miała oprawę, a teraz dla pokoju wstąpiła, lennem prawem domowi Wychowskich należeć ma.

10. Electia hetmana Zaporowskiego przy Woisku Zaporowskiem podadzą 4 candidatos, z których jednego confirmabit k. j. m.

11. Lidzba Woiska Zaporowskiego 60 tysięcy, jednak reducetur do 30 tysięcy.

12. Słachta, którzy się wzięli przy Woisku Zaporowskim mają mieć amnistię.

13. Praesenty na dobra duchowne ritus Graeci zostają przy metropolicie y władkach. Król jego mosc ex 4 candidatis confirmabit unum.

14. Akademia dwie, jedna w Kiiowie, a druga w księstwie Litewskim, gdzie sobie upatrzają, mają być erigowane. Professores mają być catholici y graeci, a heretyci omnium sectarum excluduntur od tej Akademii.

15. Szkoły przeciwne Akademii, w Kiiowie, to jest iezuickie, tolluntur.

16. Bibliotheki, drukarnie ubicumque locorum pozwolone, w których, yż materia fidei, wystrzygac się mają scommata contra ritus Romani.

17. Z każdego pułku nobilitować Kozaków po stu od p. hetmana Zaporowskiego na rejestrze podanych, a jest pułków 14.

18. Navigatio na Czarne morze omnibus viribus perficienda.

19. Post iuramentum na seymie pierwszym jego k.m. y pana hetmana Zaporowskiego każdemu do majątności swych wolno się powrócić.

Tegoz dnia 18 Septemb[ris] pożegnawszy się posłowie z panem hetmanem Zaporowskiem, powrocili ku Polsce, a Woisko Zaporowskie, którego jest 180 tysięcy a Hordy 60 tysięcy, posli do Moskwy. Mają dział burzących 54, a przy każdym pułku po piętnastu działek polnych. Kiiow od Moskwy spalony, tylko zamek trzymają, potrzebią piechoty Niemieckiej od króla jego mści 5 tysięcy, których ma prowadzić pan Tetera, bardzo nam przychylny pułkownik, tego pokoju pierwszy po Bogu fabricator.

W Moskwie tatarowie cały miesiąc palą, y zabiają nemini parcendo.

Biblioteka Jagiellońska. – № 5. – S. 885–886.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Ф. X. – № 7487–7555. – Арк. 115–116.

Опубліковано: Гарасимчук В. Матеріали до історії козащини XVII віку. – Львів, 1994. – С. 121–123.

Переклад

Пункти угоди іменем короля його мосці і Речі Посполитої з паном Яном Виговським і з Військом Запорізьким, підтверджені їх милостивими панами комісарами його милістю паном Станіславом Казимиром Беньовським, волинським каштеляном, послом з Корони Польської, та його милістю паном Людви́ком Казимиром Свля́цевським, каштеляном смоленським і послом від Великого князівства Литовського, дня 18 вересня року 1658 ухвалені в козацькому обозі за Дніпром, миль півтори від Путивля та московського кордону.

1. Три завойовані воєводства Київське, Брацлавське та Чернігівське перетворюються на Князівство Руське на зразок Князівства Литовського, і всі урядники дозволені як канцлер, маршалок.

2. Київський митрополит мусить мати місце в сенаті після його милості князя львівського архієпископа.

3. Львівський, луцький, перемиський, холмський владики мусять мати місце після єпископів своїх повітів.

4. Гроші мають куватися на зразок монетного двору Князівства Литовського.

5. Усі добра, забрані на католицькі костели, мають бути віддані грецького обряду як ченцям, так і світським.

6. Міщани грецького обряду користуватимуться в містах тими ж вольностями, що й католики, й мають бути допущені до магістрату.

7. Податки в трьох згаданих вище воєводствах, які мають піти на платню воякам з інших народів, мусять віддаватися не до Коронного Скарбу, а до Князівства Руського, а того війська має бути 10 тисяч. Це військо має бути під регіментом запорізького гетьмана Виговського; після його смерті керівництво має повернутися до їх милостей панів коронних гетьманів.

8. Овруцьке, Переяславське, Чигиринське староства мають бути судовими.

9. Теперішньому панові гетьману запорізькому Чигиринське староство має належати пожиттєво, а після смерті – гетьманам запорізьким, які завжди будуть київськими воєводами. Любомльське староство, яким королева її милість порадкувала, а зараз задля миру поступилася, має належати дому Виговських на ленному праві.

10. На елекції гетьмана запорізького Військо Запорізьке подасть 4 кандидатури, з яких одного затверджує король його милість.

11. Чисельність Війська Запорізького 60 тисяч, однак зменшується до 30 тисяч.

12. Шляхтичі, зв'язані з Військом Запорізьким, мають бути амністовані.

13. Надання на духовні добра грецької віри залишаються при митрополиті і владиках. Король його милість з чотирьох кандидатів затверджує одного.

14. Дві Академії, одна в Києві, друга в Князівстві Литовському, де собі підшукають, мають бути створені. Професорами мають бути католики і греки*, а еретики усіх сект відлучаються від цієї Академії.

15. Школи, противні Академії, тобто єзуїтські, унеможливаються.

16. Бібліотеки, друкарні дозволяються будь-де, в яких предмет віри уникати має образ супроти римського обряду.

17. З кожного полку нобілізувати по сотні козаків, поданих у реєстрі від пана гетьмана запорізького, а полків є 14.

18. У навігацію на Чорному морі щоб усі могли плавати.

19. Після присяги на першому сеймі короля його милості й пана гетьмана запорізького кожному вільно повернутися до своїх маєтностей.

Того ж дня, 18 вересня, попрощавшись, послали з паном гетьманом запорізьким повернутися до Польщі, а Військо Запорізьке, якого є 180 тисяч, а Орди – 60 тисяч, пішло до Москви. Мають мортир 54, а при кожному полку по 15 польових гармат. Київ Москвою спалений, тільки замок тримається, потребує німецької піхоти від короля його милості 5 тисяч, яку має вести пан Тетеря, дуже до нас прихильний полковник, цього миру перший після Бога творець.

У Москві татари цілий місяць палять і забивають, нікого не жаліючи.

№ 2

1659 р., травня 12 (22). Варшава. – Текст Гадяцького договору 6 (16) вересня 1658 р., ратифікований сеймом Речі Посполитої

W imie panskie, amen! Ku wieczney pamięci teraz y na potym będącym zawzdy.

Komissia między stanami Korony Polskiej y W. x. L. z iedney, a wielmożnym hetmanem y Woyskiem Zaporoskim z drugiey strony, przez wielmożnych, Stanisława Kazimierza Bieniewskiego, wołyńskiego, Kazimierza Ludwika Jewłaszewskiego, smolenskiego kastellanow, z seymu od naiaśnieyszego Jana Kazimierza, z Bozey łaski krola Polskiego y Szwedzkiego, w^o xcia L., Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmuydzkiego, Inflantskiego, Smolenskigo, Czerniehowskiego¹, Gottskiego, Wandalskiego dziedzicznego krola, y wszystkich stanow koronnych y W^o x. L. naznaczonych comissarzow z wielmożnym Janem Wyhowskim, hetmanem y wszystkim Woyskiem Zaporoskim, w obozie pod Hadiaczem, dnia 6 /16 7mbra, roku Panskiego 1658, day Boże szczęśliwie y wiecznie trwale skonczona.

* Тобто православні.

¹ У статтях, наведених у Volumina legum (Т. I. – S. 297), “Czerniechowskiego” пропущено.

Na ktorym mieyscu wielmozny hetman Zaporowski z woyskiem swym nas, commissarzow, iako należy, przystoynie y wdzięcznie przyiąwszy, y moc zupełną commissarską nam od jego k. mci, pana naszego młłsciwego, y stanow koronnych, y W. x. L. powagą seymową daną, uważawszy, declarował się ze wszystkim Woyskiem: iż, iako nie po dobrej woli, ale z musu Woysko Zaporoskie, przycisnione roznemi oppessiami do obrony swoiey przystąpiło, tak gdy jego k. msc, pan nasz miłosciwy, oycowskim sercem przepominając wszystkiego, co sie w zamieszaniu stało, wzywa do iednosci, nie pogardzając łaską jego k. mci panską, dobrotliwego pana clementią pokornie przyjmując, do tey commissiey przystępuia; potym do spolney namowy, postanowienia, zgody, szczerosci y zobopolney miłosci, biorąc na swiadectwo strasznych zastępów Boga, ze to, co się stanowi szczerze, prawdziwie y wiernie ma byc trzymano. Pokoy wieczny y nigdy nierozzerwany ustanowilismy tym sposobem.

1. Relligia Grecka starożytna, ta y taka, z iaką starożytna Rus do Korony Polskiej przystąpiła, aby przy swoich praerogatiwach y wolnym używaniu nabozenstwa zostawała, poki język narodu Ruskiego zasięga, we wszystkich miastach, miasteczkach, wsiach tak w Koronie Polskiej iako y w W. x. Ltm, także na seymach, w woyskach, trybunalach, nie tylko w cerkwiach, ale publicznie w processach, visitowaniu chorych, cum sacra synaxi, chowaniu umarłych y we wszystkim zgoła, tak iako nabozenstwa swego libere et publice zazywa ritus Romanus. Teyże religiey Greckiey daie się moc wolnego erigowania cerkwi, zakonow, monasterow nowych, iako starych ponawiania y naprawiania.

Co się tknie cerkiew y dobr, zdawna na cerkwie religiey Greckiey starożytney fundowanych, przy tych zostawac mają Graecy starożytni, prawosławni, ktore cerkwie post praestitum publicum iuramentum fidelitatis przez pułkownikow y inną starszą Woyska Zaporozkiego in spatio dimidii anni podane będą przez commissarzow ab utrimque naznaczonych. Tey zasię wiary, ktora iest przeciwną wierze Greckiey prawosławney, y ktora dissensią między Rzymskim y Starogreckim narodem mnozy, zaden z duchownego y swieckiego, senatorskiego y szlacheckiego stanow, cerkwi, monasterow, funduszow erigowac y pomnazac, tak w dobrach duchownych, iako j[e]go kr. mci y własnych dziedzicznych iakimkolwiek sposobem nie ma, y vigore tey commissiey nie będzie powinien wiecznemi czasy. Romanae za się fidei, w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim liberum exercitium conceditur². Panowie zas swietcy, tak dziedziczni, iako y urzędnicy jego k.mci religiey Rzymskiej zadney iurisdictioni miec nie będą nad duchownymi swieckimi y zakonnikami religiey Graeckiey procz należnego pasterza.

² Від слів: Tey za sik wiary... аж до слів – exercitium conceditur, в першій козацькій оригіналі так звучить текст: А унія, ktora dotąd Rzptą mieszała tak się znosi w Koronie z W. x. Lit., aby kto chce do Rzymskiego, a kto chce do Graeckiego nie uniatskiego nabozenstwa wracał.

A ze w spolney Oyczyźnie spolne praerogatiwy y ozdoby wzajemnie nalezec utrique ritui mają, tedy ociec metropolita kiiowski, teraz y na potym będący, ze czterma władykami, łuckim, lwowskim, przemyskim, chełmskim y piątym z W. x. L^o mscisławskim³, według ich porządku własnego w senacie zasiadać ma: z taką praerogatiwą y libere vocis usu, iako w senacie zasiadaia jasnie wielebni ich msc duchowni ritus Romani. Mieysce iednak j[e]go mci oycu metropolicie po j[e]go mci xdu arcybiskupie lwowskim, a władynom po biskupach powiatow swych naznacza sie.

W wojewodztwie Kiiowskim dignitarstwa senatorskie nie mają być dawane tylko szlachcie ritus Graeci, capacibus tych urzędow. W wojewodztwach zas, Bracławskim, Czernihowskim, tez praeceminentie senatorskie alternatą conferowane być mają; tak, iz post decessum senatora ritus Graeci ma succedere senator ritus Romani, we wszystkich iednak trzech tych wdztwach natis et bene possessionatis urzędy conferowane być mają saluo iure terazniejszych possessorow⁴.

Więc tez, aby miłość zobopólna krzewiwa się w miastach Koronnych y W. x. L. gdziekolwiek cerkwie ritus Graeci zasiągły, zarowno mieszczenie tak Rzymscy, iako religiey Greckiey spolnych wolności, swobod zazywac mają, y żadnemu religia Grecka do magistratu przeszkodą być nie ma.

Akademią w Kiiowie pozwala j[e]go k. msc y stany Koronne erigowac, która takimi praerogatiwami y wolnościami ma gaudere, iako Akademia Krakowska, tą iednak conditią, aby w tej Akademiei żadnych sekt aryanskiey, calwinskiey, luterskiey, professorow, mistrzow y studentow nie było. Więc, aby między studentami y zakami żadney okazyey do zwady nie było, wszystkie insze szkoły, które przed tym w Kiiowie były, gdzie indziej jego k.msc przeniesc rozkaze.

Drugą także Akademią pozwala j. k. msc, pan nasz młściwy y stany Koronne y W. x. Ltgo tam, gdzie iej mieysce sposobne upatrzą, która takich iako Kiiowska zazywac będzie praw y wolności; lecz taką iako y w Kiiowie ma być erigowana conditią, aby w niej sekty arianskiey, kalwinskiey y luterskiey, professorow, mistrzow y studentow nie było. A gdziekolwiek ta Akademia stanie, iuz tam żadne insze szkoły wiecznymi czasy erigowane nie będą.

³ В першій тексті "у п'ятому з В. х. Л. мсиславським" пропущено.

⁴ В першій тексті ця точка розуміється інакше: В wojewodztwie Kiiowskim, Bracławskim y Czernihowskim dignitarstwa senatorskie szlachcie ritus Gra[e]ci tylko, capacibus mają być oddawane, natis et bene possessionatis w tych wojewodztwach, saluo iure terazniejszych possessorow; tym iednak czasem respectu hetmanstwa pierwszym senatorem.

W tych trzech wojewodztwach ma być hetman woysk Ruskich y wszystka iurisdictia kiiowska ma do iego nalezec dispositiey, iako nastawienie podwojewódzego y innych urzędnikow. Co ma służyć et praecauetur pro hac vice tantum y dokąd ad possessionem wojewodztwa Kiiowskiego nie przyjdzie.

Gymnasia, collegia, szkoły y drukarnie, ile ych potrzebować będą, bez trudności stawieć będzie wolno, y libere nauki odprawować, y xięgi drukować wszelakie in contraversys religionum sine laesione tamen maiestatis regiae et absque scomatibus na króla jego mci.

A ponieważ w[ielmożny] hetman z Woyskiem Zaporoskim, od Rzeczy oderwanym, z miłości przeciwko jego k. mci, panu swemu mł^{mu}, y własnej Ojczyźnie, wszelakich odstępować postronnych proteccji, powraca, tedy j. k. msc, p. nasz miłościwy, y wszystkie stany Koronne y W. x. L^{go} to, cokolwiek Pan Bog na oboje strony dopuścił, maiestatowi j[e]go świętemu za grzechy spolne ofiarowawszy, wieczną amnistią, to jest zapomnieniem wiecznym pokrywa, assecurując, wszelkiej conditiei ludzie od na[y]mniejszego do największego nikogo nie wyimując, tak z poszrodku Woyska Zaporoskiego, iako też stanu szlacheckiego, urzędników, iako y prywatnych ludzi będących, tych zgoła wszystkich, którzykolwiek iakimkolwiek sposobem przy w[ielmożnych] hetmanach, tak zeszłym, iako y terazniejszym zostawali y zostają, żadnej zemsty, ani maiestat panski, ani senat, ani wszystka Rzeczpa, na ostatek ani zaden z prywatnych przeciwko nim y każdemu z osobna, od największych do najmniejszych nie będzie praetendował, y owszem wszystkie niesmaki y to wszystko, cokolwiek podczas wojen działo się, całę sercem chrześciańskim pod świadectwem strasznego Boga, zobopolnie, bona fide, sobie podarowawszy, żadnej ieden na drugiego, ani iawniej, ani potajemnej nie ma knować pomsty y practyki, nie dając się zwodzić, ani żadnej absolutiei, ieżeliby chcieli czynić dowcipy skrętne, uwalniając z przysięgi.

Nad to kaduki wszystkie, tak pod tymi, którzy są e corpore Woyska Zaporoskiego, iako pod szlachtą, która przy w[ielmożnym] hetmanie y Woysku Zaporoskim y przy Szwedach wiązała się, od kogokolwiek uproszone y od zaczęcia wojny dane, nie penitus nie excipując, ogółem wszystkie y każdy z osobna, cassantur y lege publica cassabuntur tak, aby one niczyemu ani honorowi, ani własności dobr nie szkodziły, które gdziebykolwiek znajdowały się pro cassatis y z xiąg eliminatis habentur, y tych dobr własnym possessorom wolna conceditur apprehensio, ani iey kadukami bronić mają sub paena infamiae.

A iako rzecz sama tak y imię samej amnistiei powinno być sanctum; y iako in pristinum statum res et personae wszelakiej conditiei ludzi restituuntur, y do teyże iedności, zgody, miłości, prawa, pana, iako było przed wojną, powracają. Tak praecaueatur, yż ktobykolwiek rwać to świątobliwie ziednoczenie ważył się, publice, lubo priuatim w posiedzeniu komu perduellionem exprobrare śmiał, takowy iako violator pactorum paenis ma subiacere. W czym, iesliby się taka trafiła okazyja dla uchronienia potwarzy, pilna czyniona ma być inquisitja z obu rak. Wszystka Rzeczpa narodu Polskiego y W. x. Litgo, y Ruskiego y prowincji do nich należących restituuntur in integrum tak, iako była przed wojną, to jest, aby te narody w granicach swoich, w

swobodach zostawały nienaruszone, iako były przed wojną, y wedle praw, opisanych w radach, sądach y wolney electiey panow swoich, krolow Polskich y W. x. Litgo y Ruskich. A iesli necessitate belli z postronnymi pany na uymę granic, albo wolnosci tych narodow stanęło co, to pro irritum et inani byc ma, a przy swobodach swoich narody wyzey pomienione stawac maia bona fide, iako iedno ciało iedney y nierozdzielney Rzpłey, nie czyniac między sobą roznice wiary, ale iako kto profidebatur et profitetur religionem christianam, Romanam et Graecam, wszystkich przy pokoju, wolnosci zostawia, luboby takie prawa albo decreta, tak z oczywistej controuersyey, iako in contumaciam przewody prawne były ferowane przed wojną y tempore belli.

Woyska Zaporoskiego lidzba trzydziesti⁵ tysięcy bydz ma, albo iako wielm[ozny] hetman zaporowski na reiestrze poda (według starodawnych wolnosci ych pod władzą hetmana Ruskiego, a cokolwiek pieniężnego woyska będzie na Rusi, to pod władzą tegoż hetmana zostawac ma⁶.

Zaciagowego za się woyska dziecięc tysięcy, ktore także iako Zaporoskie pod władzą tegosz hetmana zostawac ma, y z podatkow na seymie uchwalonych w wojewodztwach Kiiowskim, Bracławskim y Czernihowskim y innych od Rzpty maia się na tego żołnierza obracac⁷.

Consistentia Woysku Zaporoskiemu w tych wojewodztwach y dobrach naznacza się, w ktorych przed wojną zostawali, ktoremu to woysku wszelakie wolnosci przywilejami najasniejszych krolow Polskich nadane confirmuie; zachowaiac ych przy starodawnych wolnosciach y zwyczaiach ych, y onym nie tylko nie ubliżaiac, ale owszem wszelaką one potwierdzaiac powagą. Nadto żaden dzierzawca dobr jego k. m. y starosta, ani pan dziedziczny y dożywotni, ani ych podstarosciowie, urzednicy y insi wszelacy słudzy, żadnych podatkow z futorow kozackich, wsi, miasteczek y domow wyciagac żadnym praetextem nie będą, ale iako ludzie rycerzscy, wolni od wszytkich naywiększych y naymniejszych ciężarow, także od cel, myt po wszytkiej Koronie y W. x. Li. byc maia. Takze y od sądow wszelakich starostow, dzierzawcow, panow y ych namiestnikow maia zostawac wolni, ale tylko pod samego hetmana woysk Ruskich zostawac iurisdiction. Przy tym wszelakie napoie, łowy, polowe y rzeczne y insze Kozakow pozytki według starych zwyczaiow przy Kozakach wolne zostawac maia.

Zosobna zas dla dalszego do posług jego k. mci przychęcenia, ktorychkolwiek hetman woysk Ruskich praesentowac jego k. mci będzie godnych kleynotu szlacheckiego, tych wszytkich bez trudnosci potka nobilitatia z nadaniem wszelakich wolnosci szlacheckich, tak iednak miarkuiac, zęby z każdego pułku sto byc mogło nobilitowanych.

⁵ У Volum. legum (T. IV. – S. 299): 30 tysięcy; в першій тексті – 60.000.

⁶ Цей додаток знаходиться в першій оригіналі.

⁷ В першій тексті про затяжне військо немає згадки.

Woysk zadnych Polskich y Litewskich albo cudzoziemskich nikt wprowadzić nie ma w woiewodztwo Kiiowskie, Braclawskie, Czernihowskie. Woyska iednak pieniężne, pod władzą hetmana woysk Ruskich będące, z dobr krolewskich y duchownych w pomienionych woiewodztwach za ordynansem tegosz hetmana Ruskiego chleб wybierac będą. A gdyby woyna iaka byc miała od granic Ruskich y potrzeba posiłkow koronnych przystąpiła, wtenczas te posiłki mają byc pod regimentem hetmana woysk Ruskich.

Dla tym lepszego tych pact potwierdzenia y pewności hetman woysk Ruskich ad extrema vitae suae tempora hetmanem Ruskim⁸ y pierwszym w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim senatorem pro hac vice, a post fata iego ma byc wolne obieranie hetmana: to iest, czterech electow obiorą status woiewodztw Kiiowskiego, Braclawskiego⁹, Czernihowskiego, z ktorych iednemu krol j^e msc conferowac będzie (nie oddalając od tego urzędu rodzoną wielmożnego hetmana Ruskiego bracią)¹⁰.

Mennica dla bicia wszelakich pieniędzy w Kiiowie, albo gdziekolwiek commodius będzie się zdało, otworzona bydz ma wedle iedney ligi y z osobą krolewską.

Podatki, ktore Rzecz Pospolita uchwalac będzie na seymie w woiewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim, mają się obracac na żołnierza pieniężnego pod władzą hetmana woysk Ruskich zostającego¹¹.

Spolna rada y spolne siły byc mają tych narodow przeciw kożdemu nieprzyiacielowi.

Starac się mają te trzy narody spolnie wszelkimi sposobami, aby wolna była navigatia na Czarne morze Rzpłey.

Z carem j^e mscią Moskiewskim, iesliby przyszło jego k. msci y stanom Koronnym, y W. x. Litkiem bellum offensinum podnosic, Woyska Zaporoskie do takiey woyny necessitowane nie będą¹². Jesliby iednak car jego msc prouincyi Rzpłey przywrocic nie chciał y na Rzpłę następował, tedy wszystkie siły, tak Koronne, iako y W^o x. Littgo, iako y Woyska Ruskie Zaporoskie pod regimentem hetmana swego łączyc się y woiiowac będą.

Z carem jego mscią Moskiewskim, iesliby do zawarcia pactu jego kr. msc i y stanom Koronnym y W^o x. Lit^o przyszło ma indemnitas reputathey y teraznieyszego postanowienia wielmożnemu hetmanowi y Woysku Zaporozkiemu praecaveri¹³.

⁸ Hetmanem woysk Ruskich – i текст.

⁹ У Volum. leg.: брацлавського нема.

¹⁰ В першій тексті цього додатку нема (неoddalając od tego...).

¹¹ У Volum. leg. цього застереження щодо податків нема, так само – і в другій тексті немає.

¹² Це застереження є тільки в першій тексті.

¹³ Цей пункт тільки у Volum. legum є, в козацьких текстах його немає тут, він є далі.

Dobra leżące ruchome, krolewsczyzny, także y summy pieniężne obywatelów Ruskiej ziemi, którzy się lubo przy Szwedzkim woysku, lubo przy Zaporowskim wiazali¹⁴ y teraz do Ojczyzny powracają, confiskowane, przywroczone być mają, y zasługi ych w woysku Koronnym y W. x. Lit. równo z zasługami wojsk Koronnych y W. x. Littg^o compensowane y zapłacone [być mają].

A już od tego czasu hetman z Woyskiem Zaporoskim, teraz y na potym będący, odstąpiwszy wszelakich postronnych protecty, więcy się do nich wiazac nie ma, y owszem u wiernosci, poddanstwie, posluszenstwie najasnieyszego maiestatu Krolewstwa Polskiego y następców jego, także wszystkie Rzptej ma y mają, będzie y będą wiecznymi czasy, niederogując iednak nic braterstwu z chanem iego mcią Krymskim zawartemu¹⁵.

Legaty zadnych od postronnych przyjmowac nie ma, y iesliby się iakie trafiły, one do iego k.mosci odsyłać będzie. Także ani wojsk postronnych wprowadzac, ani żadnego z postronnymi porozumienia mieć nie będzie na szkodę Rzptej, chyba z dokładem j^o k. mci.

Privatis wszystkim z oboiej strony, tak duchownym ritus Romani w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czernihowskim, Podolskim, także w Wielkim x. Littm, y na Białej Rusi, y w Siewierszczyźnie do biskupstw, probostw, canony plebanii, y dobr do nich należących, także zakonnikom wszystkim do kościołów, klasztorów, dobr, fundatii, tudzież świeckim z oboiej strony do dobr dziedzicznych, starostw, dzierżaw y własności swoich dożywotnich, zastawnym y inszemi contractami należących, w tychże wojewodztwach pomienionych, y w W. x. Littm, na Białej Rusi y Siewierzu zostających, bezpiecny powrot y reinductia otwiera się. Czas iednak powrocenia y reinductey jego k. mśc znioszszy się z w[ielmożnym] hetmanem Zaporoskim, naznaczyc ma. Sposob zas reinductey ten ma być zachowany, aby zaden do swojej własności nie powracał, ieno za uniwersałem jago k. msci y wielmożnego hetmana Wojsk Zaporowskich, w czym ma być wzajemna z obu stron conferentia.

A dla rossądzania roznych spraw, tak cryminalnych, iako y potocznych, mają mieć w tych trzech wojewodztwach swoy osobliwy trybunał według takiego porządku, iaki sami sobie uformują. Procz tego owruckie y zytomierskie zosobna starostwa sądowe być mają.

A dla lepszej pewności, poniewasz hetman z Woyskiem Zaporoskim y wojewodztwa oderwane, wszystkie insze postronnych narodów protectią odrzucają, a dobrowolnie, iako wolni do wolnych, równi do równych, y zacni do zacnych

¹⁴ У Vol. leg. (S. 299): "ktorzy się lubo przy Woysku Zaporoskim wiazali". Так само другий український текст.

¹⁵ Додаток: "niederogując iednak nic" маємо в другім козацькім тексті, в першім тексті місто цього є: "y iesli moze być salua intergritate Rci publicae cara Moskiewskiego".

powracaia, przeto dla pewnieyszego dotrzymania teraznieyszego postanowienia pozwala temuż narodowi Ruskiemu j. k. msc y Rzpta osobnych¹⁶ pieczętarzow, marszałkow, podskarbieh cum dignitate senatoria y inne urzędy narodu Ruskiego, ktorzy według rot y urzędnikow koronnych przysięgę wykonać mają, przydawszy ten punkt, yz nic przeciwnego teraznieyszemu postanowieniu pieczętowac nie będą y owszem tego przestrzegac będą, iakoby temu postanowieniu przez constitutie, albo decreta seymowe, y zadworne rescripta, uniwersały, przywileia, nic się przeciwko nie działo¹⁷. Do ktorych pieczętarzow urzędu y cancellaryey należec będą wszystkie tylko duchowne gratiae, metropolie, episcopie, ihumenie y beneficia, do ktorych podawania należy jego k. msc, pan nasz młciwy. W wojewodztwach Ruskim, Kiiowskim, Wołyńskim, Podolskim, Braclawskim, Czerniehowskim, także wszystkie gratie nie tylko duchowne, ale y swieckie; w wojewodztwach Kiiowskim, Braclawskim, Czerniehowskim także y sądy z miast krolewskich y pomienionych tylko trzech wojewodztw y decreta wszelakie tak zadworne y seymowe. A cokolwiek by in contrarium tego postanowienia wyszło z cancellaryey koronney albo W. x. Lit., to pro irritum byc ma, y imperator takowego przywileiu nie tylko przywilej tracic, ale y paenae dziesięciu tysięcy kop Litewskich podlegac ma: o co forum przed krolew jego mscią ex speciali registro.

Aby occasione litium względem poddanych o swawolę inculpowanych do nowoy nie przychodziło confusiey, wszystkie processy o stawienie poddanych ratione naiazdow, zaborow, szkod pod czas wewnętrznych zapalow poczynionych, ziemskie, grodzkie, trybunalskie, by tez y decreta trybunalskie ex personali w tych sprawach zasły, osobliwie w wojewodztwach Kiiowskim, Wołyńskim, Braclawskim, Czerniehowskim, cassantur.

Z carem, jego mscią Moskiewskim, iesliby do zawarcia pact j^o k.mci y stanom koronnym y W. x. Litt. przyszło, ma indemnitas reputatye y teraznieyszego postanowienia w[ielmoznemu] hetmanowi y Woysku Zaporoskiemu praecaueri.

Ktora to commissiā tak ich msc panowie commissarze, iako y w[ielmożny] hetman xięstwa Ruskiego de facto przysięgą potwierdzili, tak iako rot y iuramentu ręką ich msciow extant podpisane. Nadto też commissia przysięgą cielesną z senatu przez jasnie przewielebnego jego mscia xiędza arcybiskupa gnieznińskiego, primasa koronnego, iego msci xiędza biskupa wilńskiego, także ich msciow panow hetmanow czterech koronnych y W. x. Littgo y pieczętarzow obojga narodu, iako y przez marszałka koła poselskiego, strony koła rycerskiego na seymie, który ma byc iako nayprędzey

¹⁶ Volum. leg (T. IV. – S. 300) замість особних – volnych.

¹⁷ У Vol. leg. так звучить текст: із przeciwnego teraznieyszemu postanowieniu przez konstytucye або decreta seymowe y zadworne reskrypta, uniwersały, przywileie nie się przeto nie działo.

złożony in praesentia posłow od w[ielmoznego] hetmana Woyska Zaporoskiego wyprawionych, confirmowana będzie.

A co się tknie przysięgi jego msci, pana naszego młciwego, tę z clementiey swey panskiey, na pokorną prozbę Woyska Zaporoskiego uczynic raczy jego k. msc, y za nie ich msc. panowie commissarze assecuruia.

Przysięgi zas pułkownikow, setnikow y wszytkiey starszyny Woyska Zaporowskiego po seymie, na ktorym się dosc stanie teraznieyszemu postanowieniu przed commissarzami na to deputowanemi, będą wykonane.

Ażeby ta commissia wieczną wagę i powagę miała, tak iako w sobie brzmi z początku do ostatka, w prawo pospolite, to iest w constitutia inserowana, seymem approbowana, y zawieczne y nieodzowne prawo rozumiana y trzymana będzie¹⁸.

Do buławy wielkiey Ruskiey nalezec ma Czehyrynskie starostwo tak iako continetur w przywileiu urodzonego niegdy Bohdana Chmielnickiego od je k. mci conferowanym. A hetman woysk Ruskich od residentiey przy j^o k. msci ma byc wolen.

Convocatia wojewodztwom Kiiowskiemu, Braclawskiemu, Cernihowskiemu po seymie przyszłym, ktory, da Bog, iako nayprędzey od jego k. msci, pana naszego młciwego, uniwersalem złożony będzie.

Działo się, ut supra, w taborze pod Hadiaczem, dnia, roku wyzey mianowanych.

Jan Wyhowski, hetman x-tw Ruskich, ręką własną L. s.

Biblioteka Chartoryjskich. – № 402. – S. 281–290.¹⁹

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. Х. – Од. зб. 7487–7555. – Арк. 101–111.

Опубликовано: *Volumina legum Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae ab anno 1347 ad annum 1780.* – Petersburg, 1859. – T. IV: 1641–1668. – S. 297–301; Гарасимчук В. *Матеріали до історії козаччини XVII віку.* – Львів, 1994. – С. 112–119; *Świadectwa minionych wieków. Ugody polsko-ukraińskie w XVII wieku.* – Kraków, 2002. – S. 48–63.

Переклад

В ім'я Боже, амінь. На вічну пам'ять теперішнім і наступним.

Комісія між станами Корони Польської і Великого князівства Литовського, з одної сторони, і вельможним гетьманом і Військом Запорізьким – з другої, через вельможних панів каштелянів Станіслава Казимира Беншов-

¹⁸ В першому тексті слідує: Działo się w taborze pod Hadiaczem, daia, roku wyzey mianowanych.

¹⁹ Під другим текстом Гад[яцького] трактату є підпис: "Jan Wyhowski, hetman Woysk Zaporoskich, ręką włną, imieniem wszystkiego Woyska" [Ibidem. – S. 293–305].

ського волинського й Казимира Людвіка Євлашевського смоленського, визначених комісарами з сейму від найяснішого Яна Казимира з волі Божої короля Польського і Шведського, Великого Князя Литовського, Руського, Пруського, Мазовецького, Жмудського, Ліфляндського, Смоленського, Вандальського спадкового короля і всіх станів коронних і Великого князівства Литовського, з вельможним паном гетьманом Іваном Виговським і всім Військом Запорізьким, в обозі під Гадячем 16 вересня року господнього 1658. Дай Боже, щоб щасливо і вічно тривало.

Вельможний гетьман запорізький з усім своїм військом на вищезгаданому місці нас, комісарів, достойно і вдячно прийняв і, зваживши на нашу повну владу комісарську, надану нам його королівською милістю нашим милостивим паном і повагою сейму коронних станів і Великого князівства Литовського, декларував зі всім військом: як не з доброї волі, але з примусу, прибиті різними утисками Військо Запорізьке приступило до свого захисту, так тепер, коли його королівська милість наш милостивий пан, пробачивши своїм батьківським серцем все, що сталося в тім сум'ятті, закликає нас до єдності, вони, не зневажаючи ласку його королівської милості, покірно приймаючи цю ласку добротливого пана, приступають до цієї комісії, а також до спільної наради щодо згоди, щирості й обопільної любові, беруть за свідка Бога сил небесних у тім, що все, що ухвалюється, буде щиро і правдиво дотримане на вічні часи. Вічний мир, який ніколи не буде розірваний, постановили ми таким чином:

1. Релігія грецька стародавня, така, з якою стародавня Русь долучилася до Корони Польської, аби залишалася при своїх прерогативах і вільним вживанню свого богослуження по всіх містах і містечках, селах в Короні Польській і Великому князівстві Литовському, так далеко, як сягає мова народу руського. Також на сеймах, у війську, в трибуналах, не тільки в церквах, але й у публічних процесіях у відвідуваннях хворих зі святими мощами, в хованню померлих і при кожній нагоді, так, як це вільно і прилюдно своє богослуження уживає римський обряд. Тій же грецькій релігії надається право вільного заснування церков, чернечих орденів і монастирів, а також відновлення і поправлення старих.

Що стосується церков та маєтків, які здавна надані на церкви грецької стародавньої релігії, то мають вони залишатися за стародавніми православними греками*. Після того, як складено буде публічну присягу вірності, протягом півроку всі ці церкви мають бути подані в реєстрах від полковників та іншої старшини Війська Запорізького тим комісарам, що будуть назначені з

* Тобто за православними громадянами.

обох сторін. Тій же вірі, яка є проти грецької православної і яка множить чвари між римським і старогрецьким народом, жоден з духовних і світських сенаторського і шляхетського стану не повинен ніяким чином церков, монастирів фундувати й надавати добра ані в маєтках духовних, ані в його королівської милості, ані у власних, так, як каже нинішня комісія на вічні часи. Римську віру дозволяється вільно уживати в Київському, Брацлавському і Чернігівському воєводстві. Світські панове римської релігії – дідичі й урядники його королівської милості – не матимуть жодної юрисдикції над духовними, світськими й монахами грецької релігії, тільки їхній законний пастир.

А що у спільній вітчизні обом обрядам мають належати і спільні прерогативи й оздобы, тому отець київський митрополит теперішній і майбутній з чотирма владиками: луцьким, львівським, перемиським, холмським і п'ятим мстиславським з Великого князівства Литовського – будуть засідати в Сенаті, згідно зі власним порядком, з такими ж правами і правом голосу, як ясновельможні їхні милості духовні римського обряду. Однак, місце їхній милості отцю митрополиту назначається після їхньої милості князя архієпискупа львівського, а владикам – після єпископів своїх повітів.

У Київському воєводстві сенаторські сани будуть надаватися тільки шляхтичам грецького обряду і тільки здатним до тих урядів. Натомість у воєводствах Брацлавському й Чернігівському ті ж сенаторські посади мають надаватися по чергово: після смерті сенатора грецького обряду має заступати сенатор римського обряду. У всіх трьох воєводствах уряди мають роздаватися особам, які походять з тих воєводств і мають там маєтність, однак зі збереженням права теперішніх власників.

Для того, щоб зростала обопільна любов у містах коронних і Великого князівства Литовського, доки доходять церкви грецького обряду, міщани-католики і грецької релігії повинні рівно вживати спільних вольностей і свобод, і грецька релігія не повинна бути нікому перешкодою до магістрату.

Академію в Києві його королівська милість і стани коронні дозволяють заснувати, яка буде користуватися такими прерогативами і вільностями, як Краківська Академія, однак з умовою, щоб у тій Академії не було професорів, магістрів і студентів ніякої секти – аріанської, кальвіністської, лютеранської. Отож, щоб студентам і учням не було жодної нагоди до чвар, а всі інші школи, які були в Києві, його королівська милість накаже перенести деінде.

Другу таку ж Академію його королівська милість наш милостивий пан і стани коронні й Великого князівства Литовського дозволяють заснувати там, де для неї підшукають відповідне місце. Вона буде мати такі ж права і вільності, як і київська, але заснована має бути з тією ж умовою, що й київська: щоб у ній не було професорів, магістрів і студентів ніякої секти: аріанської,

кальвіністської, лютеранської. І де та Академія буде заснована, там вже жодні інші школи засновуватися не будуть на вічні часи.

Гімназії, колегії, школи і друкарні, скільки їх буде потрібно, можна буде закладати безперешкодно, вільно в них науки викладати й усілякі книги друкувати, але не ображаючи королівського маєстату і без зневаг до короля його милості.

Оскільки вельможний гетьман з Військом Запорізьким, відірвані від Речі Посполитої, з любові до його королівської милості, свого милостивого пана і до власної вітчизни повертаються, зрікаючись сторонніх протекцій, то його королівська милість наш милостивий пан і всі стани коронні й Великого князівства Литовського вічною амністією, тобто вічним забуттям, покривають все те, що з обох сторін допустив Пан Бог, полишаючи його святому маєстатові, як пожертву за спільні гріхи, гарантуючи особам усіх станів від найвищого до найменшого, без жодного винятку, як з Війська Запорізького, так і шляхетського стану, урядникам, як і приватним особам, пам'ятаючи про всіх тих, котрі яким-небудь чином були і залишаються при вельможних гетьманах, попереднім і теперішнім, без ніякої помсти, ні королівський маєстат, ні сенат, ні вся Річ Посполита, зрештою, ані жодна приватна особа не будуть підносити ніяких претензій проти них взагалі й кожного зокрема, від найвищих до найменших, й усі неприємності, все, що під час війни коїлися, усім християнським серцем, закликаючи у свідки страшного Бога, щиро собі вибачивши, ні явно, ні потаємно один на одного не замишлятимуть ніякої помсти і ніяких чинів, не даючи себе звести звільненням з присяги для будь-яких тасмних замислів.

Крім того, усі кадуки, випрошені ким-небудь під тими, що перебували у Війську Запорізькому і під шляхтою, яка була при вельможному гетьманові і Війську Запорізькому, і при шведах, і роздані від початку війни, тепер всі без винятку касуються й будуть скасовані публічним правом, так, щоб вони не шкодили нічийій честі та власності. І де ті постанови про конфіскацію не знаходилися б, вони вважаються скасованими і з книг судових усуненими, і їхнім власникам надається право володіти, проти чого не можна покликатися на жодні кадуки під карою інфамії.

А якщо і сама річ, і саме ім'я амністії повинні бути святі, і речі й люди всяких станів відновлюються в попередньому стані, повертаються до тієї єдності, злагоди, любові, права і пана, як було перед війною, то застерігається, що, якщо хто-небудь осмілиться зірвати це святе об'єднання, відважиться публічно або на приватній нараді звинувачувати когось у зраді, такий має бути покараний за порушення угоди. Якби таке трапилося, то для виявлення наклепу, з обох сторін негайно повинно чинитися слідство. Уся Річ Посполита

народу Польського і Великого князівства Литовського і Руського, і належних до них провінцій відновлюється цілком такою, як була перед війною, тобто, ці народи у своїх кордонах і при своїх свободах мають залишатися непорушно, згідно з правами – в радах, судах і вільному виборі своїх панів, польських королів і великих князів литовських і руських. А якщо під тягарем війни зі сторонніми панами щось було постановлено на обмеження кордонів і вольностей тих народів, то це має вважатися недійсним і пустим, і згадані вище народи повинні залишитися при своїх свободах, щиро як єдине тіло однієї і неподільної Речі Посполитої, не вчиняючи між собою різниці у вірі: той, хто визнавав християнську релігію, римську чи грецьку, всі залишаються в мирі, при своїх вольностях. Хіба що якісь вироки й декрети були винесені перед війною і в часі війни цілком законно в присутності сторін чи за їхньої відсутності.

Чисельність Війська Запорізького має бути тридцять тисяч, або як вельможний гетьман запорізький подасть у реєстрі (супроти їхніх стародавніх вольностей під владою гетьмана Руського, а яке буде на Русі наймане військо, то також під владою гетьмана має залишатися).

Найманого війська буде десять тисяч, яке так, як і Запорізьке, має бути під владою того ж гетьмана, і платити тому війську слід з ухвалених на сеймі податків з Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств, а також з інших від Речі Посполитої.

Стояти Військо Запорізьке має в тих воєводствах і маєтках, де воно було перед війною. Підтверджуються усілякі вольності, надані війську привілеями найясніших королів, козаки залишаються при своїх стародавніх вольностях і звичаях, які не тільки ні в чому не обмежуються, але навпаки підтверджуються всілякою повагою. Крім того, жоден державець маєтків його королівської милості, ні староста, ні пан діничний, довічний, ані їхні підстарости, урядники й усілякі інші слуги не будуть стягати жодних податків з козацьких хуторів, сіл, містечок і домів, ні під яким претекстом, і як люди рицарські вони будуть вільні від усіх найбільших і найменших обтяжень, також цла і мита у всій Короні і Великому князівстві Литовському. Також будуть вільні від усіляких судів старост, державців, панів та їхніх намісників, але залишаються під юрисдикцією самого гетьмана військ Руських. Також всілякі напої, лови на полях і на ріках й інші користі козаків мають лишатися при козаках вільно, згідно зі старими звичаями.

Окремо, кого гетьман Війська Руського подасть його королівській милості як гідних шляхетських гербів для більшого заохочення до служби його королівській милості, тих усіх без перешкод буде nobilitовано, з наданням усіх шляхетських вольностей, так, однак, міркуючи, щоб з кожного полку могло бути сто nobilitованих.

Жодних військ польських, литовських або чужоземних ніхто не може вводити в Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства. Однак наймані війська, які перебуватимуть під владою гетьмана Військ Руських, можуть брати хліб з королівських і духовних маєтків у згаданих воєводствах, за наказом того ж гетьмана руського. А якщо війна якась розпочнеться на руських кордонах і треба буде послати туди коронне військо на підмогу, тоді ця підмога буде перебувати під регіментом гетьмана Військ Руських.

Для підтвердження й більшої певності цих пактів гетьман Військ Руських до кінця свого життя буде Гетьманом Військ Руських і першим сенатором у Київському, Брацлавському та Чернігівському воєводствах. А після його смерті має бути вільний вибір гетьмана, тобто стани Київського, Брацлавського, Чернігівського воєводств оберуть чотирьох кандидатів, серед яких одному його королівська милість надасть гетьманство, не віддаляючи від того уряду рідних братів вельможного гетьмана Руського.

Монетний двір для биття всіляких грошей має бути закладений у Києві, або де придасться. Гроші будуть однієї якості й металу і з королівською особою.

Податки з Київського, Чернігівського, Брацлавського воєводств, які Річ Посполита ухвалюватиме на сеймі, мають бути потрачені на найманця, який перебуватиме під владою гетьмана Військ Руських.

Спільна рада і спільні сили всіх тих народів будуть проти кожного неприятеля.

Ці три народи мають спільно всілякими способами старатися, щоб Річ Посполита мала вільну навігацію на Чорному морі.

З царем його милості московським якби дійшло його королівській милості і станам коронним до наступальної війни, Війська Запорізькі до такої війни залучатися не будуть. Якби ж цар його милість не захотів повернути провінцій Речі Посполитої і на Річ Посполиту наступав, тоді всі сили, як коронні, так і Великого князівства Литовського і Війська Руські Запорізькі під регіментом свого гетьмана мають з'єднатися і воювати.

З царем його милістю якби королю його милості і станам коронним і Великого князівства Литовського дійшло до укладення пакту, має бути застережена непорушність нинішньої постанови вельможному гетьманові і Війську Запорізькому.

Маєтності рухомі і нерухомі, королівщини, а також грошові суми, конфісковані від обивателів Руської землі, котрі пристали до Війська Запорізького і тепер до вітчизни повертаються, будуть їм повернені і заслуги їхні у війську коронному і Великого князівства Литовського на рівні з заслугами військ коронних і Великого князівства Литовського мають бути компенсовані і заплачені.

А вже від того часу гетьман з Військом Запорізьким (теперішній і наступні), відступивши від всяких сторонніх протекторів, більше з ними в'язатися не мають, навпаки мають вічно перебувати у вірності, підданстві й послушенстві найяснішого маєстату Польського Королівства та його наступників і всієї Речі Посполитої, однак нічим не порушуючи братерства, досягнутого з його милістю кримським ханом.

Жодних сторонніх посольств гетьман приймати не буде, а якщо такі трапляться, має їх відсилати до його королівської милості. Також ні війська стороннього вводити не буде, ні жодного порозуміння зі сторонніми державами мати не буде на шкоду Речі Посполитій, хіба що після повідомлення його королівській милості.

Усім приватним особам з обох сторін, а також і духовним римського обряду уможливленоється безпечно повернення до єпископств, парафій, каноній, приходів і належних до них маєтків у Київському, Брацлавському, Чернігівському, Подільському воеводствах, а також у Великому князівстві Литовському, Білій Русі й на Сіверщині, так і всім монахам до церков, монастирів, маєтків і фундацій, також і світським особам обох сторін до їхніх маєтків дідичних, староств, держав, володінь власних, довічних, заставлених і за всілякими іншими контрактами, які до них належать, в тих же згаданих воеводствах й у Великому князівстві Литовському, в Білій Русі й на Сіверщині. Однак час повернення визначить його королівська милість після порозуміння з вельможним гетьманом запорізьким. Повернення у володіння має проходити так, щоб ніхто не повернувся до своєї власності інакше як за універсалами його королівської милості і вельможного гетьмана Війська Запорізького, про що має бути порозуміння між обома сторонами.

А для судочинства різних справ як кримінальних, так і поточних буде у всіх трьох воеводствах діяти окремий трибунал, згідно з таким порядком, який вони самі собі виберуть. Крім того, будуть мати окремі староства судові в Овручі та Житомирі.

А для кращої певності, з огляду на те, що гетьман з Військом Запорізьким і ці воеводства, що були відірвані, відкинуть всяку протекцію інших сторонніх народів і добровільно як вільні до вільних, рівні до рівних і шановані до шанованих повернуться, для певнішого дотримання нинішньої постанови його королівська милість і Річ Посполита дозволяють народу руському вибирати вільних канцлерів, маршалків і підскарбіїв з сенаторським титулом та інші уряди народу руського. Ці урядники мають скласти присягу згідно з текстом присяги коронних урядовців, з додатком такого пункту, що до нічого противного нинішній постанові своєї печатки не прикладуть, а навпаки пильнуватимуть, щоб нічого не робилося проти цієї постанови через конституції

чи сеймові декрети, задвірні рескрипти, універсали й привілеї. До урядів і канцелярій цих канцлерів будуть належати всі тільки духовні грецькі митрополії, єпископства, ігуменства й бенефіції, право надання яких належать його королівській милості нашому милостивому панові. В Руському, Київському, Волинському, Подільському, Брацлавському, Чернігівському воеводствах також не тільки духовні, але й світські, надання, а в Київському, Брацлавському, Чернігівському воеводствах також і суди в королівських містах і всілякі задвірні й сеймові декрети тільки в згаданих трьох воеводствах. А що супроти цієї постанови вийде з канцелярії Коронної або Великого князівства Литовського, то буде недійсне, і той, хто видав такий привілей, не тільки його втратить, але й підлягає штрафу в десять тисяч литовських кіп, про що суд має бути перед королем його милістю за спеціальним реєстром.

Щоб через суперечки за підданих, обвинувачених у свавіллі, не з'являлося нових сум'ять, скасовуються всі процеси земських, городських, трибунальських судів про видачу підданих, про найди, забране майно, шкоди, вчинені під час внутрішньої війни, а також і трибунальські декрети, винесені в цих справах, особливо у Київському, Волинському, Брацлавському, Чернігівському воеводствах.

Якби дійшло у його королівської милості, станів коронних і Великого князівства Литовського до укладення пактів з московським царем, має бути застережена непорушність вельможного гетьмана, Війська Запорізького й нинішньої постанови.

Їх милості панове комісари, як і вельможний гетьман Князівства Руського, дійсно присягою підтвердили нинішню комісію, оскільки тексти руками їх милостей підписані. Крім того, ця комісія буде підтверджена присягою від сенату яснопреподобним його милістю гнєзненським арцибіскупом, примасом коронним та його милістю ксьондзем віленським єпископом, а також їх вельможностями панами чотирма коронними гетьманами і Великого князівства Литовського й канцлерами Обоих Народів, а від кола рицарського – маршалком посольської ради в присутності послів від вельможного гетьмана і Війська Запорізького на сеймі, який має бути якнайшвидше скликаний.

Стосовно присяги його королівської милості нашого милостивого пана, то зі своєї панської доброти його королівська милість на покірне прохання Війська Запорізького милостиво це вчинить, що підтверджують їх милості пани комісари.

Натомість полковники, сотники й уся старшина Війська Запорізького виконають свої присяги після сейму, на котрому будуть затверджені нинішні постанови в присутності комісарів, які будуть деатовані від сейму.

А щоб ця комісія мала вічну вагу й повагу у всьому своєму змісті від початку до кінця, то буде включена в право посполите, в конституцію, ухвалену сеймом, і буде вважатися за вічне й незмінне право.

До Булави Великої Руської належатиме Чигиринське староство, як це значиться в привілеї, наданім покійному Богданові Хмельницькому його королівською милістю. А гетьман Військ Руських буде звільнений від резидування при його королівській милості.

Конвокація Київського, Брацлавського, Чернігівського воеводств відбудеться після майбутнього сейму, який, дай Боже, буде скликаний якнайшвидше універсалом його королівської милості.

Діялося це в таборі під Гадячем, дня і року, зазначеного вище.

Іван Виговський, гетьман князівств Руських рукою власною

СПИСОК ЛАТИНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ СКОРОЧЕНЬ, НЕ РОЗШИФРОВАНІХ У ТЕКСТІ

ich m. m. p. p. – ich miłosciwych panow	W ^o . x. Lit ^o – Wielkiego xięstwa Litewskiego
ich msciow p. p. – ich miłosciwych panow	W. x. Littg ^o – Wielkiego xięstwa Litewskiego
j. k. m. – jego krolewska milosc	W. x. Lgo – Wielkiego xięstwa Litewskiego
j ^o k. m. – jego krolewska milosc	W. x. Litgo – Wielkiego xięstwa Litewskiego
j. k. msc – jego krolewska milosc	W. x. Litewskiego – Wielkiego xięstwa Litewskiego
je k. m. – jego krolewska milosc	W. x. Litkiemu – Wielkiemu xięstwu Litewskiemu
k. m. – krolewska milosc	W. x. Littm – Wielkim xięstwem Litewskim
k. j. m. – krol jego milosc	
k. i. msci – krola jego milosci	
L. s. – locus sigillum	
młmu – miłosciwemu	
7mbra – Septembra	
w ^o xcia L. – Wielkiego xięzcicia Litewskiego	
W. x. L. – Wielkie xięstwo Litewskie	
W. x. L ^o – Wielkiego xięstwa Litewskiego.	
	x. – xiaz
	x. Ltt – xięstwo Litewskie
	x. Litewskiego – xięstwa Litewskiego
	x. Littm – xięstwem Litewskim
	x. Ruskiego – xięstwo Ruskiego
	x-tw – xięstw